

Е.Қ. Боранкулов

*Қазақ технология және бизнес университеті, Астана, Қазақстан
(e-mail: erkinbek74@mail.ru)*

Жеке тұлғаның бойында креативтілікті дамытудың тиімді жолдары

Аңдатпа. Бұл мақалада шығармашылық қабілеттің өзара байланысты бөліктері көрсетілген. Шығармашылық ойлауды қалыптастыру ұстанымдары мен кезеңдері, оларды инновациялық технологиялар негізінде оңтайлы ұйымдастыру жолдары, креативті идеялардың білім, дағдылар мен мәдениетті игерудегі маңызы тұжырымдалған. Шығармашылық әлеуеті бар мұғалім көрсететін дағдылар келтірілген.

Креативтілік – шығармашыл тұлғаның құрамдас бөліктерінің бірі және эрудицияға тәуелді емес. Шығармашылық деңгейі жоғары адамдарды креативті деп атайды.

Креативтіліктің негізі болып табылатын дивергентті ойлаудың көрінісінде генетикалық фактордың қоршаған ортаға қарағанда рөлі аз. Себебі, шығармашылық тұлғаларға тән сана, жауапкершілік, табандылық, парыз сезімі, мінез-құлық пен эмоцияларды жоғары бақылау, шешімділік, кәсіпкерлік, тәуекелге бейімділік, әлеуметтік батылдық, т.б. Ал, шығармашылық – жаңа материалдық және рухани құндылықтарды құру нәтижесінде пайда болатын қызмет. Мәні бойынша мәдени және тарихи құбылыс бола отырып, шығармашылықтың психологиялық аспектісі бар: жеке және іс жүргізу.

Креативті ойлау – әр істі бастамас бұрын жеке тұлғаның сол әрекет туралы ақпараттарды кеңінен ойлап, соған қатысты идеялар ойластыру, образ, елестерді қиялдау, олардың басын өз білімімен біріктіре отырып, өзгеге ұқсамайтын жаңа туындыны дүниеге әкелу.

Түйін сөздер: креативтілік, креативтілік қызмет, шығармашылық әзірлемелер, креативтілік ойлау, креативті көзқарас.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2023-142-1-37-43>

Кіріспе

Еліміздің білім беру жүйесін реформалау жөніндегі күш-жігерінің маңызды жағы мұғалімдердің бүгінгі күннің талаптарына сәйкес жұмыс істеуін, үйлесімді дамыған тұлғаны дамыту үшін білім, дағдылар мен мәдениетті игеруін қамтамасыз ету болып табылады. Бұл заманауи педагогикалық ғылымның басты категорияларының бірі – «шығармашылық» ұғымының пайда болуына әкелді. Ғылыми білімді дамыту, атап айтқанда, шығармашылықтың жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің дамуына әсері бұл мәселені ғылыми-педагогикалық тұрғыдан терең зерттеуді қажет етеді. Осы тұрғыдан алғанда, бүгінгі күннің шарттары мен талаптары – білім беру жүйесінің барлық педагогикалық кадрларының бойында шығармашылық қасиеттерді қалыптастыру.

Жаһандану және ақпарат алмасу дәуірінде жас ұрпақтың өміріне көптеген пайдалы және пайдасыз ақпарат әсер ететіндігін ескеру қажет, сондықтан оқу-тәрбие процесін инновациялық технологиялар негізінде оңтайлы ұйымдастыру қажет [1]. Ең алдымен, жеке тұлғаның бойында шығармашылық қабілеттер мен қасиеттерді дамыту қажет.

Креативтілік қарқынды даму, адамзат қоғамының дамуы үшін стандартты емес ойлау мен даму факторларын қамтамасыз ете алады және қазіргі қоғамдағы техникалық дамудың жаңа деңгейлерін байытуға әкеледі. Сонымен қатар, мұғалімнің креативтілігі оның жеке қабілеттерін, табиғи және әлеуметтік энергиясын кәсіби қызметті сапалы, тиімді ұйымдастыруға бағыттайды.

Жоғары білім беру жүйесінде жұмыс істейтін мұғалімдердің шығармашылығы оларға оқыту мен оқытуды ұйымдастырудың дәстүрлі тәсілінен айырмашылығы жаңа идеялар жасауға, ойлауға, бастама көтеруге көмектеседі. Демек, болашақ мұғалімдерде шығармашылық қасиеттері бар педагогикалық кәсіби қызметті ұйымдастыруға креативті көзқарас білім беру қызметі мен жеке қасиеттерді, дербес педагогикалық жетістіктер мен тәжірибені, сондай-ақ педагогикалық жетістіктердегі әріптестерімен үнемі тәжірибе алмасуды талап етеді, өзі шығармашылық әлеуетті тудырады [2].

Мәселенің қойылуы

Креативтілік – қазіргі менеджерлердің ойлауы, ал бизнесті дамыту ең төменгі деңгейден жоғары деңгейге дейін шығармашылық ойлауды қажет етеді және бұл бизнесті дамыту, өсу мен даму, кеңейту және тұрақтылық құралы, бұл сананың қаруы.

Бүгінгі таңда білім беру саласында шығармашылық жеке құзыреттілік, белгілі бір кәсіп өкілінің кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөліктерінің бірі, кәсіби табыстың алғышарты немесе құзыреттердің ерекше жиынтығы ретінде қарастырылады. Осыған байланысты креативтілікті дамыту қажеттілігі туралы мәселе туындайды және оны балаларда да, ересектерде де дамытудың әртүрлі тәсілдері ұсынылады.

Креативтілік, креативті әрекетте жеке тұлға өз еңбегіне сыни тұрғыдан қайта қарауы, одан қанағат алуы, өз еңбегін орындаудағы дербестігі, жағымды және тиімді мотивацияның қалыптасуы орын алады. Сонымен қатар шығармашылықта жеке тұлғаның төмендегідей психологиялық сапалары дамиды:

- жалпы білімнің тереңдігі;
- сараланған арнайы білімдер,
- дамыған ақыл-ой қабілеттері мен оның икемділігі,
- өнертапқыштыққа және еңбектегі жаңалыққа қуана білу,
- мәселені терең түсіне білу және оны шешудің ең тиімді жолын таңдау алу,
- эмоциядағы қалыптылық,
- шыдамдылық,
- бастаған істі аяғына дейін жеткізе алу,
- тәуекелге бел байлай білу,
- саналылық,
- белсенді өмірлік позиция [3].

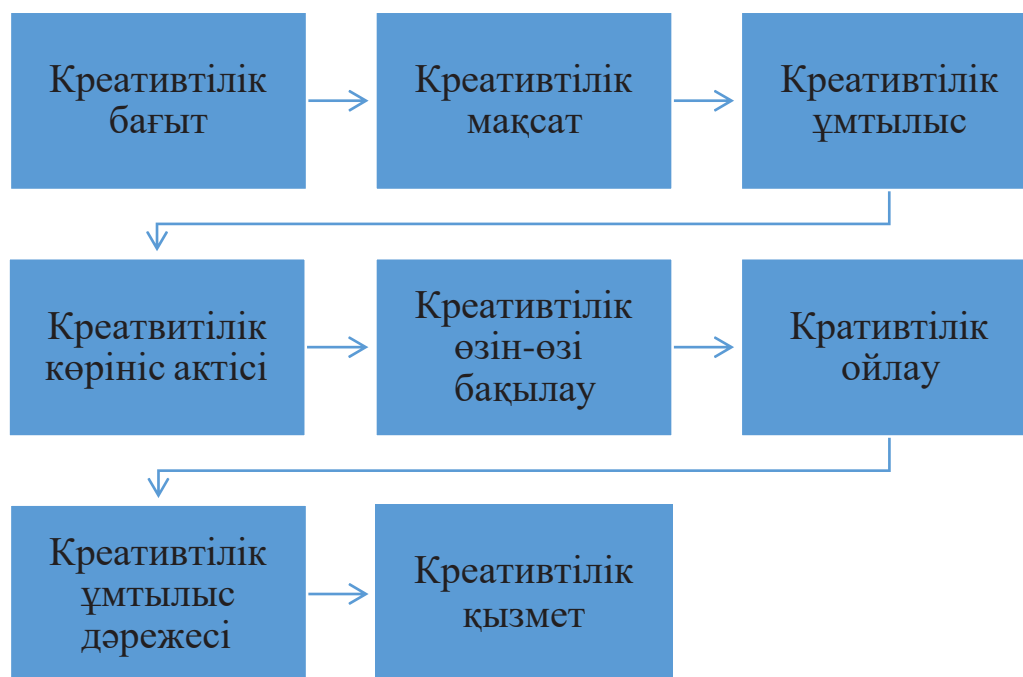
Мұғалімнің шығармашылық ойлауы оның креативтілік қызметіндегі ерекшеліктерді айқындай отырып, пайдасы мен артықшылықтарын ажыратып көрсету.

Тұтастай алғанда, креативтілік түбегейлі жаңа идеяларды шығаруға дайын болуымен сипатталады және П.Торренстің (1974) пікірінше, проблемаларға сезімталдық және шешімдердің жетіспеушілігі, шешімдер іздеу, гипотезаларды ұсыну және тексеру және соңында нәтижені тұжырымдау мағыналарын береді.

Креативтілік пен интеллект деңгейінің арақатынасын зерттей отырып, ғалымдар шығармашылықтың даму деңгейі дәстүрлі IQ тестілерімен өлшенетін интеллект коэффициентімен байланысты емес екенін анықтады, яғни шығармашылық пен интеллект

бір-бірінен тәуелсіз. Айтуынша, IQ деңгейі жоғары адамдар интеллект коэффициенті төмен адамдарға қарағанда стандартты емес жағдайлардан (соның ішінде жасанды түрде ғана емес, сонымен қатар нақты өмірлік проблемалардан) шығудың жолын табуда аз табысқа ие болды. Ал жоғары креативті адамдар репродуктивті ойлауды қажет ететін мәселелерді шешуде қиындықтарға тап болды. Осыған байланысты Дж. Гилфорд шығармашылықты сипаттайтын бірқатар нақты интеллектуалды қабілеттер бар деген идеяны алға тартты, олардың арасында еркін сөйлеу, икемділік, ойлаудың өзіндік ерекшелігі, қызығушылығы мен өзектілігі (реакциялардың ынталандырудан логикалық тәуелсіздігі) бар [4].

Креативтілік өзара байланысты бөліктерден тұрады (Сурет 1).

Сурет 1. Креативтіліктің құрамдас бөліктері

Мұғалімнің шығармашылық ойлауы оның креативтілік қызметінде пайда болады және дамиды.

Креативті мұғалім келесі дағдыларды көрсете алады:

- орындалатын міндеттердің мәні мен маңыздылығын анықтау;
- мәселені талдай білу;
- іс-қимыл жоспарын құру;
- мәселені шешудің тиімді әдістері (талдау, синтез, индукция, дедукция, салыстыру және қолдану);

– мәселені шешу жолдарын таңдай білу;
 – шешімнің дұрыстығын негіздеу және қайта қарау;
 – мәселені шешу бойынша шағын зерттеу жүргізу;
 – мәселені шешуге, процестің барысына және нәтижелерді жалпылауға қатысты фактілерді құру [5].

Жоғарыда айтылған тұжырымдарды жүйелей келе, біз креативтілікті келесі түрде нақтылаймыз.

Креативтілік – қолда бар білімге немесе тәжірибеге негізделген күтпеген шешімдер қабылдау мүмкіндігі.

Креативтілік – адамның жаңа нәрсе жасауға көмектесетін шығармашылық әлеуеті.

Ал, креативтілікті дамыту – табысқа жету жолындағы маңызды шарт.

Креативтілікті қалыптастыратын негізгі критерийлерге мыналар жатады (Кесте 1).

Кесте 1.

Креативтіліктің негізгі критерийлері

Критерийлер	Негізгі мазмұны
Еркін сөйлеу	белгілі бір уақыт ішінде мүмкіндігінше көп идеялар шығара білу
Икемділік	тапсырманың өзгертін шарттарына бейімделіп әрекет ету қабілеті
Өзіндік ерекшелігі	стандартты емес шешімдер шығара білу
Даму	идеяларды егжей-тегжейлі пысықтау
Метафоралық	бейнелі және ассоциативті ойлау
Қабылдау	ерекше элементтер мен қайшылықтарды байқай білу
Абстрактілік	кескіндерді айқын пішіндерге айналдыру мүмкіндігі

Кестедегі мәліметтерді саралай келе, мынадай нақты сұрақтар туады: *Креативтіліктің шығармашылықтан айырмашылығы неде* (бұл ұғымды ауыстырады ма, оны қайталайды ма немесе толықтырады ма)?

П.Торренстің пікірінше жеке тұлғаның бойында болатын қасиеттердің ішінде креативтілік ойлауды ынталандыру үшін басшылыққа алатын бес ұстанымын ажыратып береді:

- керемет төтенше сұрақтарға зейін қою;
- айрықша идеяларға құрметпен қарау және ерекше бағалау;
- педагогикалық идеяларының құнды екендігін ажырату;
- өз беттерінше сыни тұрғыда оқуға жағдай жасау;
- баға қойылмайтын тәжірибелер мен оқуға уақыт беру .

Жеке тұлғаның бойында креативтілікті дамытуда келесідей ерекшеліктерді ескеруді жөн деп есептейміз:

- оларға зерттеуге қажетті ақпаратты өз бетінше таңдау мүмкіндігін беру;
- оқу процесіндегі студент пен оқытушының әріптестігі;
- меңгерілуге тиісті дайын, жүйелендірілген білімнің болмауы;
- студент білімін өз бетінше жүйелейді;
- студент өзі алған көптеген әсерлерден, білім мен түсініктерден өзінің креативтік жобасын құратын болады.

Тексеруден өткен реалды, қоғамда қалыптасқан тұғырларға қарсы емес білімге қарағанда, жеке тұлғаның – шығармашылық субъектісінің өзі әрі қарай жүйелеуді және реттеуді талап ететін қарама-қайшы ақпарат, олар бір-бірімен сәйкес келмейтін ақпараттарды оқыту процесінің негізгі элементіне жатқызады.

Осы ретте оқытушы жеке тұлғаның өзін-өзі дамытудың қозғаушы күші ретінде мақсатқа сәйкес ішкі қарама-қайшылық тудырады. Бұл қарама-қайшылықтар мәселенің өзекті аспектісі ретінде зерттеудің әдістерімен шешіледі.

Зерттеу әдістері

Шығармашылық – бұл процесс, ал креативтілік – шығармашылықпен айналысуға көмектесетін қабілет. Яғни, егер біреудің креативтілігі дамыған болса, оны жасау әлдеқайда оңай. Осы тұжырымдарымыздың дәлелділігін бірқатар дидактикалық негіздермен толықтыра аламыз.

1. Ойдан шығарылған кейіпкерлер әдісі.

Креативтілік – тапсырмаларды орындаудың стандартты емес тәсілі екенін ескере отырып, шығармашылықты дамытуды стандарттан тыс жүргізген жөн. Кез-келген мәселені шешуге тырысатын адам өзін кинофильмнің немесе компьютерлік ойынның кейіпкерінің орнына қойып көргені жөн. Сонда ғана, креативтілікті дамытуда ойдың, стандартты ойлаудың маңызын түсінуге септігін тигізеді.

Қорытынды: Бір бас – жақсы, екеуі – одан да жақсы.

Яғни, екінші бас ойдан шығарылған болса, бұл шығармашылық – іс-әрекеттің толық еркіндігі және қиялдың шексіздігі. Сонымен қатар, адамда ерекше күштердің болмауы, ең алдымен, соңғысының оларға сенгісі келмеуіне байланысты. Бұл әдіс тек креативтілікті дамыту және жалпы шығармашылық әлеуетті арттыру үшін ғана емес, сонымен қатар нақты өмірлік жағдайларда да пайдалы болуы мүмкін.

2. Алты қалпақ әдісі.

Креативтілікті дамыту техникасы ұжымда да, бір адамда да бірдей қолданылады. Бұл тапсырманы орындау кезінде рөлдерді, яғни қалпақтарды бөлуден тұрады. Логикалық тұрғыдан атауынан көрініп тұрғандай, қалпақтардың алты түрі қолданылады. Әрқайсысы белгілі бір ойын ережелерімен ерекшеленеді.

Жасыл – шығармашылық қалпақ, оның иесі ең ерекше шешімдерді ойлап табуы керек;

Ақ – логикалық қалпақ, ол қолда бар мәліметтерге сүйенуі керек;

Сары – оптимизм қалпағы, иесіне тоқтаусыз ынта мен шабыт береді;

Қара – пессимизм қалпағы, оның түсіне сәйкес, қатты скептикке тиесілі болуы керек;

Қызыл – мәселені шешуге интуитивті көзқарасты қажет ететін эмоциялар қалпағы;

Көк – философиялық қалпақ, оның иесі барлық алдыңғы тәсілдерді біріктіріп, түсінуі керек.

Ұжымдық жұмыс жағдайында әр қатысушыға өз қалпағы «беріледі», оның түсіне сәйкес ол тапсырманы орындау туралы ойлануы керек [5, 589 б]. Егер қатысушылар аз болса немесе мүлдем болмаса, онда сізге кезек-кезек бірнеше қалпақтар киюге тура келеді, ең бастысы, жеке тұлғаны ажыратқанға дейін ойнауға болмайды.

Нәтижелер

Креативтілік күнделікті өмірден және стандартты шешімдерден аулақ болғандықтан, бұл сапаны дамыту қиялдың толық еркіндігін де білдіреді. Психологиядағы креативтілікті талқылай отырып, ғалымдар бұл адамның өзін-өзі жүзеге асыруына көмектесетін жасырын шығармашылық деген қорытындыға келді. Тиісінше, шығармашылықты дамыту баланы тәрбиелеу немесе ересек адамның өзін-өзі дамыту процесінде басым міндет болуы керек.

Жоғарыдағы талдау креативті мұғалімдер мынадай қабілеттер мен қасиеттерді көрсетуге бейім екенін білдіреді:

– стандартты емес идеяларды білдіру;

– өз ойын білдіру тәсілін таңдау;

– кейде қарапайым немесе маңызды емес сұрақтар қою;

– ашық, айқын идеялар болып қалатын тапсырмалардан ләззат алу.

Сонымен қатар, дәлелдер негізінде дауласуды жөн көреді, мәселелерді шешудің дәстүрлі емес тәсілін таңдайды. Бұл тәсілдер мұғалімнің креативтілік қасиеттеріне негізделген.

Қорытынды

Қорытындылай келе айтарымыз, креативтілік өзін-өзі дамыту факторы, жеке өзін-өзі бағалаудың негізі емес, жеке тұлғаның даму категориясы ретінде адамгершіліктің ажырамас бөлігі болып табылады, бірақ жеке тұлғаның көп қырлы білімі. Өйткені олар жаңа идеяларға ұмтылады, инновация процесінде стереотиптерді өзгертеді, өзекті мәселелерді шешу процесінде күтпеген және ерекше шешімдер қабылдайды. Сонымен қатар, креативтілік – инновациямен тікелей байланысты процесс, сондықтан мұғалім өз қызметіндегі соңғы оқиғалардан, сондай-ақ қоғамда болып жатқан оқиғалардан хабардар болуы керек. Оны өз қызметінде дұрыс қолдана білу керек.

Әдебиеттер тізімі

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000487> (дата обращения: 01.02.2022).
2. Бұлақбаева М.К. Студенттердің шығармашылық әлеуетін қалыптастыру. Монография. – Алматы, 1996. – 267 б.
3. Креативная педагогика: методология, теория, практика / Под ред. Ю.Г.Круглова. – Москва: МГОПУ им. М.А.Шолохова, Изд. центр «Альфа», 2002. – 218 с.
4. Lea S., Stephenson D., Troy J. Higher Education Students' Attitudes to Student-Centred Learning: Beyond Educational Bulimia // Studies in Higher Education. – 2003. – № 28 (3). – P. 321-334.
5. Izbullaeva G.V., Rasulova Z.D. Psychological approach to the development of professional competence of teachers in labor education // Psychology. – 2019. – № 1. – P. 36-40.
6. Аноркулова Г.М., Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. Методологические основы системного подхода при подготовке учителей профессионального обучения // Молодой учёный. – 2015. – С. 588-590.

Е.К. Боранкулов

Казахский университет технологии и бизнеса, Астана, Казахстан

Эффективные пути развития креативности у личности

Аннотация. В данной статье выделены взаимосвязанные части креативной способности. Сформулированы понятия и стадии формирования креативного мышления. Перечислены навыки, которые показывает педагог, имеющий креативный потенциал.

Креативность является одним из компонентов творческой личности и не зависит от эрудиции. Людей, обладающих высоким уровнем креативности, называют креативами.

В проявлении креативности, а точнее – дивергентного мышления, являющегося основой креативности, роль генетического фактора, в отличие от среды, невелика. Основные черты, характерные для креативных личностей, – это сознательность, ответственность, упорство, чувство долга, высокий контроль над поведением и эмоциями, решительность, предприимчивость, склонность к риску, социальная смелость и т.д.

Творчество – это деятельность, результатом которой является создание новых материальных и духовных ценностей. Будучи по своей сущности культурно-историческим явлением, творчество имеет психологический аспект: личностный и процессуальный

Креативное мышление – перед началом каждого дела широко продумывать информацию об одном и том же действии личности, придумывать идеи, образы, фантазировать о признаках, объединяя их с собственным знанием, рождая новое творение, не похожее на другое.

Ключевые слова: креативность, креативная деятельность, творческие разработки, креативный подход.

Е.К. Borankulov

Kazakh University of Technology and Business, Astana, Kazakhstan

Effective ways to develop creativity in an individual

Abstract. This article highlights the interrelated parts of creative ability. The concepts and stages of the formation of creative thinking are formulated. The skills shown by a teacher with creative potential are listed.

Creativity is one of the components of a creative personality and does not depend on erudition. People with a high level of creativity are called creatives.

In the manifestation of creativity, or rather divergent thinking, which is the basis of creativity, the role of the genetic factor, unlike the environmental one, is small. The main features characteristic of creative

personalities are conscientiousness, responsibility, perseverance, sense of duty, high control over behavior and emotions, determination, enterprise, risk-taking, social courage, etc.

Creativity is an activity that results in the creation of new material and spiritual values. Being essentially a cultural and historical phenomenon, creativity has a psychological aspect: personal and procedural

Creative thinking – before starting each case, think extensively about information about the same individual action, come up with ideas, and images, fantasize about ghosts, and combine them with your own knowledge, giving birth to a new creation that is not like another.

Keywords: creativity, creative activity, creative development, creative thinking, creative approach.

References

1. «Bilim turaly» Qazaqstan Respublikasynyn Zanyrna ozgerister men tolyqtyrular engizu turaly. [On making changes and additions to the Law of the Republic of Kazakhstan «On Education»]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000487> [in Kazakh]. (accessed 01.02.2022).
2. Bulakbayeva M.K. Studentterdin shygarmashylyq aleuetin qalyptastyru. Monografija [Formation of creative potential of students. Monograph]. (Almaty, 1996, 267 p.), [in Kazakh].
3. Kreativnaja pedagogika: metodologija, teoriya, praktika / Pod red. Ju.G.Kruglova [Creative pedagogy: methodology, theory, practice]. (Moskva, MGOPU im. M.A.Sholohova, Izd. centr «Al'fa», 2002, 218 p.), [in Russian].
4. Lea S., Stephenson D., Troy J. Higher Education Students' Attitudes to Student-Centred Learning: Beyond Educational Bulimia. *Studies in Higher Education*. 2003. No. 28 (3). P. 321-334.
5. Izbullaeva G.V., Rasulova Z.D. Psychological approach to the development of professional competence of teachers in labor education. *Psychology*. 2019. No. 1. P. 36-40.
6. Anorkulova G.M., Kulieva Sh.H., Rasulova Z.D. Metodologicheskie osnovy sistemnogo podhoda pri podgotovke uchitelej professional'nogo obuchenija. *Molodoj uchjonyj* [Methodological foundations of the system approach in the preparation of teachers of professional training. Young Student]. 2015. P. 588-590, [in Russian].

Автор туралы мәлімет:

Боранқұлов Е.Қ. – педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ технология және бизнес университетінің жеңіл өнеркәсіп технологиясы және дизайн қауымдастырылған профессоры, Астана, Қазақстан.

Borankulov E.K. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate, Kazakh University of Technology and Business, Astana, Kazakhstan.